

З ІСТОРІЇ КРОЛЕВЕЦЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ГІМНАЗІЇ

Нещодавно минуло 130 років з дня відкриття у Кролевеці жіночої гімназії. Для міста це неабияка подія. До ювілею була підготовлена довідка про історію цього навчального закладу. В її основу покладено матеріали з Центрального державного історичного архіву України (м.Київ) та Державного архіву Чернігівської області. В них було виявлено та опрацьовано більше 20 справ, що стосуються Кролевецької гімназії. За винятком двох справ, всі матеріали використовуються вперше. У статті також використані записані у 1993-1995 рр. спогади колишніх гімназисток В.М.Ревенко та Д.М.Ранюк, за які висловлюємо їм глибоку вдячність (Дати вказано за старим стилем - О.К.).

“... Открывая у себя женскую прогимназию, если не совершаем этим великого и громкого дела, и не достигнем вдруг блестящих результатов, по крайней мере докажем, что не остаемся беззаботными и равнодушными в то время, когда все хлопочут об образовании, по крайней мере будем проникнуты убеждением, что делаем свое дело, которое, уверенны, в будущем скажется в высокой степени благотельно и благотворно...” (З промови священника Василя Смоленського на відкритті Кролевецької жіночої прогімназії 2 листопада 1875 р.)¹.

Термін “гімназія” в перекладі з грецької означає “вправляюсь в гімнастиці” та має два значення: 1) місце для вправ та 2) середній навчальний заклад певного типу. Поступово гімназії перетворилися на освітні школи, в котрих вели бесіди філософи, риторичні вчені.

Як середній навчальний заклад, гімназії беруть свій початок з XVI ст. Посівши певне місце у середній освіті Західної Європи, вони стали підготовчими закладами для вступаючих до університетів. Із Західної Європи гімназії перейшли й до колишньої Росії.

У середині XIX ст. на Чернігівщині з’явилися жіночі училища, що поступово перетворилися на гімназії. З них першими в нашому краї були: Глухівська жіноча гімназія (у 1870 р. з жіночого училища перетворена на 4-класну прогімназію, 26 вересня 1894 р. - на

гімназію), Чернігівська гімназія (перетворена у 1877 р. з жіночого училища, відкритого 1865 р.), Сосницька жіноча прогімназія (заснована у 1874 р.), Новгород-Сіверська жіноча гімназія (відкрита 12 листопада 1875 р.)².

Перші згадки про заснування жіночого навчального закладу в Кролевіці, які нам вдалося знайти, відносяться до другої половини 60-х років XIX ст. Уродженець Кролевця, попечитель Київського учбового округу, до складу якого входили навчальні заклади Чернігівської губернії, П. Антонович неодноразово висловлював своє бажання відкрити в Кролевіці навчальний заклад, але не зустрічаючи серед кролевчан ніякої підтримки, все відкладав здійснення своєї мрії. Одного року, здавалося б, його мрія була близька до здійснення, місто навіть виділило кошти на утримання жіночого училища, був отриманий дозвіл на його відкриття - імператор Олександр II дозволив майбутньому училищу іменуватися Маріїнським. Та знову ж боротьба між кролевецькими консерваторами та лібералами перешкодила його відкриттю.

У 70-х роках до складу міської думи були обрані більш-менш освічені люди, і питання про відкриття жіночого закладу у Кролевіці нарешті було вирішено позитивно. На одному з своїх засідань дума вирішила клопотати про відкриття у місті жіночої прогімназії, а також уповноважила гласних М.П.Іванова та Є.Л.Риндіна подати до інстанцій прохання кролевчан. На цьому ж засіданні було ухвалено рішення відпускати з прибутків міського громадського банку на утримання майбутньої прогімназії 3 тисячі карбованців щорічно. Земство теж виділило 300 карбованців, а директор банку Риндін одноразово пожертвував свою річну платню - 300 карбованців. Попечитель П. Антонович особисто клопотався перед іншим нашим земляком - капіталістом, почесним попечителем Глухівської прогімназії М. Терещенком про приміщення для майбутнього закладу. Завдяки його клопотанню Микола Артемович пожертвував на потреби гімназії свою садибу на Малій Миколаївській вулиці (нині вул. ім. Івана Франка)³.

27 вересня 1875 р. попечитель Київського учбового округу П. Антонович листом №9693 повідомив Кролевецьку міську думу про дозвіл відкрити в місті 4-класну прогімназію. На засіданні міської думи було обрано попечительську раду прогімназії у такому складі: почесна попечителька Х.М.Іванова, поручик артилерії М.П.Іванов, статський радник П.Ф.Федченко, губернський секретар П.Б.Маркович. На превеликий жаль, архівна справа про

відкриття жіночої гімназії пошкоджена часом, і нам не вдалося прочитати кілька прізвищ. Ми припускаємо, що далі йдуть прізвища: І.Р.Фененко, Марія Степанівна (прізвище незрозуміле), Н.А.Терещенко. Попечительська рада розпочала свою діяльність 7 жовтня 1875 р. і на першому ж засіданні були обрані начальниця прогімназії та наставниці. Відразу ж було розпочато підготовку до відкриття навчального закладу⁴.

2 листопада (14 листопада за новим стилем) 1875 р. у Кролевець урочисто відкрито 4-класну прогімназію. На відкриття зібралось багато жителів, прибуло все міське духовенство, відбулося богослужіння з водосвяченням та окропленням приміщення прогімназії святою водою. Почесна попечителька Х.Іванова подарувала закладу образ Спасителя. Після цього привселюдно було оголошено про відкриття прогімназії та розпочато прийом заяв. Протягом першого ж тижня було подано 50 заяв.

На жаль, ми поки не знаємо прізвищ перших викладачів Кролевецької прогімназії. Відомо лише, що з 29 серпня 1876 р. до серпня 1905 р. начальницею прогімназії була О.М.Шрамченко.

В Центральному державному історичному архіві України (м.Київ) нам вдалося віднайти справу *“Об увольнении начальницы Кролевецкой женской прогимназии Александры Шрамченко от службы и назначении ей пенсии. 1905 год”*. З цієї справи видно, що О.Шрамченко у 1905 р. було 53 роки. Таким чином, вона народилася близько 1852 р., закінчила Київський інститут шляхетних дівчат, її батьки - дворяни - мали 130 десятин землі у Глухівському повіті.

Своєї сім'ї Шрамченко не мала, на посаді начальниці Кролевецької жіночої гімназії працювала 28 років 11 місяців 14 днів. Враховуючи те, що Олександра Миколаївна вислужила більше 25 років, їй була призначена пенсія у розмірі 400 крб. на рік. Окрім Шрамченко, з дня відкриття прогімназії в ній працювала О.Д.Огієвська. Свого часу вона навчалася у Санкт-Петербурзькому училищі ордена Св.Катерини, викладала російську мову, 11 грудня 1891 р. звільнилась з кролевецької прогімназії за станом здоров'я⁶.

Протягом перших тридцяти років свого існування жіноча прогімназія знаходилась на Малій Миколаївській вулиці. На початку ХХ ст. виникла потреба у побудові нового, більш сучасного приміщення прогімназії. 10 серпня 1903 р. міська дума для пошуків зручного місця для майбутнього приміщення обрала комісію у складі

гласних: Ф.Оникієнко, О.Новицького, І.Руденко, І.Риндіна. 5 вересня комісія, обстеживши міські площі, прийшла до висновку, що *“...наиболее подходящим по центральности положения в городе, а также по отношению требований гигиенических условий представляется ровная и открытая площадь бывшего гостиного двора Крестовоздвиженской ярмарки, состоящая в первой части города Кролевца, окаймленная со всех сторон улицами, против зданий пожарной команды, церковного двухклассного училища, Николаевской церкви, городского суда и домовладений Шрамченковой, Тушинской, наследников Нуджевской...”*.

15 вересня 1903 р. міська дума, заслухавши доповідь комісії, ухвалила: погодитись з думкою комісії, обгородити вибране місце і, отримавши дозвіл, розпочати навесні 1904 р. будівництво. За відомостями старшого наукового співробітника НДІТІАМ В.Вечерського, проект будівлі розробив технік М.Соколовський за участю інженера М.Ракінта. На жаль, про М.Соколовського ми поки що не маємо відомостей, а ось про Ракінта дещо вдалося віднайти. Думаємо, що кролевчанам буде цікаво дізнатися про людину, дітище якої ось уже 100 років милує око.

М.Ракінт народився 8 липня 1850 р. в сім'ї дворянина Петербурзької губернії. Закінчив Миколаївське інженерне училище та Миколаївську інженерну академію. У різний час служив у Кавказькому військовому окрузі (м.Поті) та Закаспійській обл., у 1892-1893 рр. був начальником Курської інженерної дистанції. 24 липня 1899 р. звільнився з військової служби у званні генерал-майора. З 8 травня 1899 р. до 1 березня 1904 р. виконував обов'язки архітектора Київського учбового округу.

За час перебування Ракінта на цій посаді за його проектами та під його наглядом було побудовано 15 нових споруд на суму більш ніж 500 тис. крб. Серед них - будинок ремісничої школи у Києві, будинок міського училища в Умані, ремісниче училище у Глухові, чоловіча гімназія у Стародубі та інш.⁷

7 березня 1904 р. на засіданні Кролевецької думи було вирішено будувати приміщення більшого розміру, ніж планувалося раніше, доповнивши основну будівлю двома боковими крилами, спрямованими у двір гімназії.

Ця зміна проекту пояснювалась тим, що після закінчення будівництва планувалося перетворити прогімназію на повну

гімназію. При цьому, не маючи всіх коштів на будівництво, місто було змушене взяти позику в сумі 35 тис. крб., а все будівництво обійшлося крелівчанам у 54 тис. крб.⁸

За 1904-1905 рр. під наглядом Чернігівського губернського архітектора Войцехівського постав будинок, що ось уже не одне десятиліття прикрашає місто. На думку спеціалістів Науково-дослідницького інституту теорії та історії архітектури й містобудування (м.Київ), будинок Крелевецької жіночої гімназії - один з найкращих за архітектурою навчальних закладів початку ХХ ст. на Лівобережній Україні. Розпорядженням представника Президента України А.О.Єпіфанова за №349 від 1992 р. будинок жіночої гімназії в м.Крелевець оголошено пам'яткою архітектури і взято на облік під номером 272-См.

Після переходу прогімназії у нове приміщення розпочалась підготовка до перетворення її на повну гімназію: у 1905/1906 навчальному році був відкритий 5-й клас, 1906/1907 - 6 клас⁹.

20 липня 1907 р. попечитель Київського учбового округу дозволив відкрити 8-й клас, чим прогімназія була остаточно перетворена на повну гімназію¹⁰. 5 червня 1913 р. при гімназії відкрито 8-й додатковий педагогічний клас, а восени 1917 р. - другий додатковий (8-й загальноосвітній клас) та паралельні класи (підготовчий, перший, другий, четвертий, шостий). Відкриття паралельних класів було обумовлене великим напливом до Крелевця біженців з театру військових дій Першої світової війни.

Отже, у 1913 р. гімназія мала 8 загальноосвітніх класів і два підготовчі. Тут навчалось 326 гімназисток. Плата складала: у підготовчому класі - 20 крб. на рік, в 1-4 класах - 25 крб., в 5 класі - 40 крб., в 6 - 50 крб., в 7 - 60 крб., в 8 - 120 крб. на рік.

Головою попечительської ради у цей час був В.І.Рудзинський. До складу ради входили: І.Т.Соломко, І.Є.Риндін, М.О.Тюрін, Ф.Д.Оникієнко, М.П.Павлушенко, О.М.Лисенко, П.П.Забелло, В.К.Чижевський¹¹.

Не менш цікаві дані взяті нами з *“Отчета женской гимназии г.Крелевца Черниговской губернии за 1917 год”*. Отже, на 1 січня 1918 р. на службі в Крелевецькій жіночій гімназії знаходилось 29 осіб, а навчалось 519 учениць.

Свого часу радянські історики і краєзнавці зламали немало пер, щоб довести становий характер колишніх гімназій. А ось про що свідчать документи: з 519 гімназисток дочок потомствених

дворян було 18 (або ж 3,41%); особистих дворян та чиновників - 60 (11,56%); осіб духовного звання - 26 (5,01%); почесних громадян та купців - 17 (3,28%); козаків - 80 (15,40%); міщан - 234 (45,09%); селян - 77 (14,84%).

Окрім вже зазначених предметів, у старших класах гімназії вивчали: педагогіку, космографію, латинську мову, гігієну, українську мову. В бібліотеці закладу знаходилося 4644 книжки, а у фізичному кабінеті та кабінеті природи - 386 навчальних допоміжних посібників. 114 ученицям була надана матеріальна допомога: одяг, взуття, посібники, звільнення від плати за навчання тощо¹².

Наприкінці нашої розповіді про гімназію скажемо кілька слів про її внутрішнє життя. Кролевецька жіноча гімназія була відкрита і весь час діяла на основі положення від 24 травня 1870 р. Згідно з ним до жіночих гімназій приймалися учениці всіх станів та віросповідань. Перші 3-4 класи складала прогімназію. При кожній гімназії діяли ради: педагогічна - для обговорення учбових та виховних питань, попечительська - *“для ближашого содействія успешному со стороны общества развитию гимназій”*. На чолі гімназії стояла начальниця, яку затверджував міністр освіти. В прогімназіях викладались: закон Божий, російська мова, російська історія та географія, арифметика, краснопис (чистописання), рукоділля. В гімназіях ще додавалися такі предмети: загальна географія та історія, природна історія, фізика, гімнастика. Окрім вищевказаних обов'язкових для всіх училищ предметів, були ще необов'язкові. За додаткову плату їх вивчали лише бажуючі. Необов'язковими були німецька та французька мови, малювання, музика, співи, танці.

Навчальні плани жіночих гімназій відрізнялись від чоловічих лише відсутністю тригонометрії та більш стислими курсами алгебри та геометрії. Гімназисткам, які закінчили 7 класів, видавався атестат на звання учительки початкових шкіл, закінчивши 8 класів - атестат домашньої вчительки, а тим, хто отримав медаль, - домашньої наставниці. Закінчення 8 класу давало право вступити без іспитів до вищих жіночих курсів. Система оцінювання була п'ятибальною¹³. Як згадують колишні випускниці Кролевецької жіночої гімназії, навчальний рік тривав з 16 серпня до 1 червня, уроки тривали по 45 хвилин, було 5 уроків на день, заняття розпочинались о 9 годині ранку. Головними видами покарання були: занесення до *“кондуїта”*, *“чорного”*; списку, котрий знаходився в учительській кімнаті, та *“станьте без места”* - стояти біля своєї

парти. Наприкінці кожної чверті проводилось нагородження "наградным листом", що разом з творами російських класиків видавався гімназисткам, які не мали трійок. В цей же час проводилися "вечера". Силами учнів чоловічої та жіночої гімназій ставились п'єси "Жизнь за царя" ("Иван Сусанин"), "Ревизор" та інш. Виступав хор, учні декламували твори Пушкіна, Лермонтова та інших поетів. Наприкінці вечора діти танцювали.

До речі, з початком Великої Вітчизняної війни, так у Росії того часу називали Першу світову війну, танці були заборонені. Начальниця гімназії О.Огієвська, за свідченнями її колишніх учениць, була суворою дамою, поводитись "твердо и строго". Серед своїх вихованок мала прізвисько "Фандра" або ж "крива Фандра" (Опанасія Дмитрієвна трішки кульгала). На своїй посаді залишалась десь до 1918 р. Потім викладала російську мову, своєї сім'ї не мала, померла у 1942-1943 рр.

У 1918-1920 рр. жіноча гімназія була перетворена на трудову школу I (1-5 класи) та II (6-8 класи) ступенів. За винятком закону Божого, предмети викладання залишилися ті ж. Навчання стало безкоштовним.

І понині приміщення гімназії використовується за призначенням. Зараз тут розташована ЗОСШ №5.

¹Центральний державний історичний архів України (далі - ЦДІА України). - Ф.707. - Оп.155. - Спр.43. - Арк.56зв.

²Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. - К., 1990. - С.168, 547, 761, 858.

³ЦДІА України. - Ф.707. - Оп.155. - Спр.43. - Арк.54, 68, 101.

⁴Там само. - Арк.51зв.

⁵Там само. - Оп.71. - Спр.112. - Арк.2-13.

⁶Там само. - Оп.57. - Спр.167. - Арк.1-11.

⁷Там само. - Оп.155. - Спр.43. - Арк.1-2.

⁸Там само. - Арк.35, 39.

⁹Там само. - Арк.43.

¹⁰Там само. - Оп.73. - Спр.79. - Арк.52.

¹¹Там само. - Оп.168. - Спр.635. - Арк.1-26.

¹²Брокгауз Ф., Ефрон И. Энциклопедический словарь. - Т.VIII-А. - СПб., 1893. - С.705-706.